

Razlike v vrednotnih usmeritvah med generacijami

JANEK MUSEK

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo,
Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Raziskave vrednot so pokazale, da se vrednotne usmeritve odraslih ljudi od mladostništva dalje nekoliko spreminjajo. V tej raziskavi smo želeli ugotoviti, kakšne razlike v vrednotnih usmeritvah se pojavljajo med tremi starostnimi generacijami. Pripadniki treh generacij (mlajše s povprečno starostjo 21,5 let, srednje s povprečjem 47 let in starejše s povprečjem 70 let) so izpolnili lestvico vrednot MLV-M, njihove ocene vrednot pa smo obdelali z ustreznimi postopki. Izsledki raziskave kažejo, da se med generacijami pojavljajo nekatere bistvene razlike v vrednotnih usmeritvah. Pokazalo se je, da s starostjo upada pomen dionizičnih (zlasti hedonskih) vrednot, narašča pa pomen apolonskih (zlasti moralnih). Pokazalo se je tudi, da je pri srednji generaciji relativno poudarjen pomen potenčnih in izpolnitvenih vrednot. Tako se naše ugotovitve ujemajo z rezultati naših prejšnjih raziskav, ki govorijo o obstoju razvojne hierarhije v oblikovanju vrednot. Podatki naše raziskave pa so relevantni tudi z vidika vzgoje, družinskih odnosov in še posebej z vidika medgeneracijskega prenosa vrednot in vrednotnih konfliktov med generacijami. Iz rezultatov raziskave bi lahko sklepali, da so glavna žarišča morebitne vrednotne konfliktnosti med generacijami predvsem razlike v vrednotenju hedonskih vrednot na eni strani ter potenčnih in moralnih, bolj specifično pa tudi patriotskih, verskih in tradicionalnih vrednot. Srednja generacija uveljavlja nasproti mlajši generaciji zlasti potenčne in tudi kulturne vrednote, mlajša pa seveda predvsem hedonske in čutne. Najstarejša generacija uveljavlja verske, patriotske in tradicionalne vrednote, nizko pa postavlja hedonske, čutne in tudi statusne vrednote. Razmeroma manjše razlike je opaziti glede socialnih in družinskih, spoznavnih, varnostnih in societalnih (demokratičnih) vrednot. Njihov pomen je skozi generacije dokaj konstanten. Zato so po vsej verjetnosti prav te vrednote tiste, ki se iz generacije v generacijo prenašajo najbolj enoznačno.

Ključne besede: vrednote, vrednostne usmeritve, prenos vrednot, vrednotni konflikt, starost, generacija, celoživljenjski razvoj, vzgoja, družinski odnosi

ABSTRACT

CROSS-GENERATIONAL DIFFERENCES IN VALUE ORIENTATIONS

According to the recent psychological research findings, the changes in value orientations have been demonstrated in the life span of individuals from the adolescent age on. In the present study, we aimed to answer the question, what are the differences in value orientations between three generations of adult persons. The participants, belonging to three generations (young generation with average of 21.5 years, middle generation with average of 47 years and old

generation with average of 70 years) fulfilled the MLV-M Value Survey, and their value ratings were then analysed by means of relevant univariate and multivariate statistical procedures. The results of the study confirmed some essential cross-generational differences in value orientations. The importance of dionysian and especially hedonistic values decreases, while the importance of apollonian and especially moral values increases with the age. The relative importance of hedonistic values is greater in youngest generation, potency and fulfillment values are more pronounced in the middle generation, and traditional, religious and patriotic values are more important for the eldest generation. Our results are therefore in accord with our previous findings and also in concordance with our model of developmental hierarchy of values. The results have also implications in relation to the education, family life and particularly in relation to the processes of the value transfer between generations. From the results of our study, we could draw the conclusion that intergenerational value conflicts should be mainly focused on the fields of hedonistic, potency, moral, traditional, religious and patriotic values. On the other side, the importance of social, cognitive, security and societal values remained stable over generations. These values are probably most easily transferred from one generation to the next.

Key words: values, value orientations, transfer of values, value conflict, age, generation, life span development, education, family relations

Uvod

V razvoju posameznika najdemo obdobja in stopnje, ki se značilno razlikujejo med seboj. Razvojna psihologija upravičeno opozarja na razvojno kontinuiteto, pa tudi na razvojne faze in prehode, ki zajemajo tako čas do adolescence (npr. Freud, 1982, 1986; Piaget, 1961), kakor tudi čas odraslosti in življenjske zrelosti (Buchler, 1959; Erikson, 1963, 1971; Levinson, 1978). Različni avtorji so pionirsko osvetlili razvojno dogajanje na področju nagonске dinamike (Freud, 1982; izvorno 1915, 1920, 1923), intelekta in spoznavnih procesov (Piaget, 1961), glavnih potreb in motivov (Adler, 1937; Fromm, 1966, 1970; Frankl, 1962; Jung, 1964, 1984; Goldstein, 1939; Maslow, 1954), moralnega presojanje (Kohlberg, 1964, 1969; Rushton, 1988, 1989). Danes skoraj ne najdemo pomembnega psihičnega in osebnostnega področja, ki ne bi bilo raziskano in razčlenjeno tudi z vidika razvojnih sprememb. Število psihičnih procesov, funkcij in dogajanj, ki so jih raziskovali v odnosu do starosti in do razvojnih obdobj, je že nepregledno.

Zato je kar presenetljivo, da tega ne moremo reči za tako pomemben psihološki pojav, kot so vrednote in vrednostne usmeritve. Določene domneve o razvojnem oblikovanju vrednot najdemo sicer že pri nekaterih prvih raziskovalcih vrednot (Allport, 1937; Allport, Vernon & Lindzey, 1936; Aristotel, 1980; Morris, 1956; Rokeach, 1973; Spranger, 1930). Kljub temu, da lahko že iz osebnih izkušenj sklepamo na spreminjanje vrednotnih usmeritev v daljših časovnih obdobjih, so takšne spremembe le redko sistematično empirično preverjali. Resnica je, da so vrednote relativno stabilne in trajne - vsekakor bolj kot nekatera druga prepričanja ali denimo stališča. To pa ne pomeni, da so nespremenljive. Že v naših prejšnjih raziskavah smo uspešno preverili

hipotezo, da se vrednotne usmeritve spreminjajo s starostjo (Musek, 1988, 1991, 1993a, 1993b, 1993c).

In vse kaže, da naše domneve o vrednotnem razvoju skozi življenje niso napačne. Vsaj z vidika vrednotne usmerjenosti se osebnostni razvoj nadaljuje tudi v odraslem obdobju. Z zrelostjo upada relativna vrednost hedonskih in potenčnih vrednot in narašča relativni pomen moralnih vrednot ter vrednot življenjske, osebne in duhovne izpolnitve. To se ujema z oceno, da se tudi na področju vrednot pojavlja razvojna hierarhija (Lešnik, 1991; Musek, 1988, 1991, 1993a, 1993b, 1993c, 2000).

Pomembna ugotovitev naših raziskav je, da starostno spreminjanje vrednotnih usmeritev ni linearno (Lešnik, 1991; Musek, 1993a, 1993b, 1992c). Izsledki teh raziskav lepo pokažejo, da pomembnost nekaterih kategorij vrednot najprej upade in nato stagnira ali celo ponovno poraste. Dogaja se tudi obratno, da pomembnost vrednot najprej poraste in nato ne narašča več oziroma celo upade. Pomen dionizičnih vrednot npr. od mladostništva v zgodnjo odraslost najprej upade, potem pa upadanje preneha in se pomen teh vrednot bistveno več ne spremeni. Podrobnejši vpogled nam pokaže, da gre pri tem predvsem za krepak padec hedonskih vrednot, medtem ko se hkrati pomen potenčnih vrednot pri prehodu iz mladostništva v zgodnjo odraslost celo dvigne. Omenjena opažanja pomenijo, da si velja bolj natančno ogledati generacijske razlike v ocenjevanju pomembnosti vrednot. Prav to bo predmet te študije.

Razlike v vrednotnih usmeritvah so že dolgo časa znane kot ena izmed najbolj zanimivih in življenjsko pomembnih razlik med generacijami. Že naše dosedanje raziskave in raziskave drugih avtorjev so pokazale, da se med generacijami pojavljajo pomembne razlike v vrednotnih usmeritvah (Lešnik, 1991; Musek, 1988, 1991, 1993, 1995). Rezultati teh raziskav se zdijo pomembni še zlasti zato, ker nakazujejo, da so prav generacijske razlike v vrednotnih usmeritvah lahko eden izmed temeljnih vzrokov znanega generacijskega konflikta (Musek, 1993, 1995).

Ob tem pa se lahko vprašamo tudi, kaj generacijske razlike pomenijo z vidika prenašanja vrednotnih vzorcev in z njimi povezanih vzorcev obnašanja iz generacije v generacijo (Ramovš, 1995; Rohan & Zanna, 1996). Katere vrednote so tiste, ki jih generacija staršev najlaže prenaša na mlajšo generacijo? In katere so tiste, pri katerih prihaja do največjih razločkov med generacijo staršev in njihovih otrok? Kako se pri vsem tem obnaša generacija najstarejših, ki ji lahko pogojno rečemo generacija starih staršev?

V zvezi s temi vprašanji smo oblikovali novo raziskavo, ki naj bi predvsem pokazala, katere podobnosti in razlike se pojavljajo med tremi generacijami naše populacije, ki že imajo izoblikovane vrednotne sisteme. Gre za generacijo mladostnikov (vključno s pozno adolescenco in delno tudi postadolescenco - težišče okrog 21 in 22 let), za generacijo, ki ustreza starosti njihovih staršev (težišče okrog 47 let), in generacijo, ki ustreza starosti njihovih starih staršev (težišče okrog 70 let). Naše hipoteze, ki so v bistvu derivati ključne tretje razvojne hipoteze, predpostavljajo, da se bodo pojavile razlike med tremi generacijami v vrednotnih usmeritvah, in sicer tako razlike v linearnem smislu, kot nelinearne razlike. Predvidevamo, da se bo pomen nekaterih vrednot zmanjševal ali povečeval linearno (najmanjši oziroma največji bo pri najmlajši generacijski skupini in obratno pri najstarejši) in da bo pomen drugih vrednot najmanjši ali največji pri srednji skupini, medtem ko bo obratno pri obeh drugih skupinah - najmlajši in najstarejši.

Metoda*Udeleženci*

V raziskavi je sodelovalo 608 oseb obeh spolov in različnih starosti. V raziskovalne namene smo jih razdelili v tri generacijske skupine. Spodnja preglednica kaže parametre starostnih skupin. Podani so podatki za starostni razpon, starostno povprečje (aritmetična sredina), standardni odklon, numerus, numerus moških in žensk.

Preglednica 1: Značilnosti starostnih skupin, ki so sodelovale v raziskavi

	Starostne skupine (GENER)			
	1	2	3	
razpon	17-25	40-55	65-80	
povprečje	21,52	46,99	70,11	
st. odklon	2,43	4,80	3,79	
numerus	179	294	135	skupaj 608
moški	87	124	60	271
ženske	92	171	76	337

Aparat

V raziskavi smo uporabili Muskovo lestvico vrednot (MLV-M; glej tudi prilogo). Lestvica zajema 54 posameznih vrednot, ki se ocenjujejo glede na osebno vrednost oziroma pomembnost in sicer na lestvici od 1 do 10. Ocenjevanje poteka po ustreznem navodilu, ki se lahko poda tudi v modificirani skrajšani obliki, če gre za bolj izobražene osebe.

Lestvica je prirejena tako, da je mogoče poleg vrednosti posameznih vrednot vrednotiti tudi generalnejše kategorije vrednot. Njihove vrednosti dobimo, če izračunamo povprečja za vrednote, ki določajo te generalne kategorije. In sicer gre za 11 kategorij srednjega obsega (t. i. vrednotne usmeritve: tradicionalna, statusna, aktualizacijska, senzualna, demokrasko-societalna, kulturna, ekološka, religijska, zbliževalna, spoznavna in patriotska), za 4 vrednotne tipe (hedonski, potenčni, moralni in izpolnitveni tip vrednot) in za 2 vrednotni velekategoriji (dionizična in apolonska velekategorija). Tako lahko pri posamezniku poleg ocen posameznih vrednot dobimo tudi vrednosti za generalnejše kategorije vrednot. Vrednost tradicionalne usmeritve dobimo npr. tako, da izračunamo povprečje ocen za vrednote: poštenost, dobrot, delavnost, vrednost hedonskega tipa tako, da izračunamo povprečje ocen za vrednote vznemirljivo življenje, prosti čas, zabava, spolnost, prosto gibanje, vrednost dionizične velekategorije pa tako, da izračunamo povprečje ocen za vrednote: slava, zabava, prekašanje, hrana, narodnostni ponos, ugled, moč, denar, udobno življenje.

Cronbachov alfa-koeficient zanesljivosti za MLV-M znaša 0,95.

Oblikovanje raziskave

Raziskavo smo načrtovali kot kombinacijo multivariatnega in eksperimentalnega raziskovanja. V eksperimentalnem dizajnu se pojavlja generacijska pripadnost (v nadaljnjem besedilu z oznako GENER) kot neodvisna spremenljivka, vrednote in vrednotne kategorije MLV-M pa kot odvisne spremenljivke. V raziskavo smo vključili tudi spol kot spremenljivko, ki je v morebitni interakciji s starostjo (gre za to, da se

raziskovane generacijske skupine razlikujejo tudi glede na strukturo spola). Eksperimentalni del raziskave je tako potekal po shemi dvofaktorskih analiz variance (ANOVA in MANOVA): generacije (GENER) x spol (SPOL). Poleg tega smo izvedli tudi diskriminantne analize, kjer so nastopile generacije kot skupinska spremenljivka in spremenljivke MLV-M kot diskriminantne spremenljivke.

Postopek

Neposredni postopek empiričnega raziskovanja je potekal po naslednjem vrstnem redu: najprej so udeleženci dobili lestvico vrednot MLV-M in jo po ustaljenem navodilu izpolnili. Ocenjevanje vrednot je potekalo anonimno. Dobljeni podatki udeležencev so bili šifrirani in obdelani z ustreznimi statističnimi postopki. Statistična analiza podatkov, vključno z multivariatnimi analizami, je bila opravljena s pomočjo statističnega programskega paketa SPSS 8.0.

Rezultati in diskusija

V treh generacijskih skupinah (GENER) število udeležencev glede na spol ni enako (glej preglednico 1). Zato smo s statističnim testom preskusili, ali so razlike med skupinami glede na zastopanost spola že signifikantne. Ustrezne vrednosti hi-kvadrata in drugih kriterijev kažejo, da se skupine glede na razmerje med spoloma statistično signifikantno ne razlikujejo (pomembnost Pearsonovega hi-kvadrat testa je 0,376, razmerja podobnosti 0,377 in koeficienta asociacije 0,369). To pa pomeni, da lahko v nadaljnjih analizah odnosa med generacijami in vrednotami pričakujemo, da vpliv spola na morebitne razlike v ocenah vrednot ne bo prisoten in da bodo morebitne razlike med skupinami res šle na račun generacijskih razlik. Kljub temu smo pri analizah variance zadržali spol kot drugo izvorno spremenljivko, tako da bomo lahko v vsakem primeru ugotavljali tudi morebitno pomembnost interakcij med generacijskim vplivom in vplivom spola. Obenem pa bomo lahko ugotavljali tudi vpliv spola kot dodatne in samostojne neodvisne spremenljivke.

Multivariatne analize variance

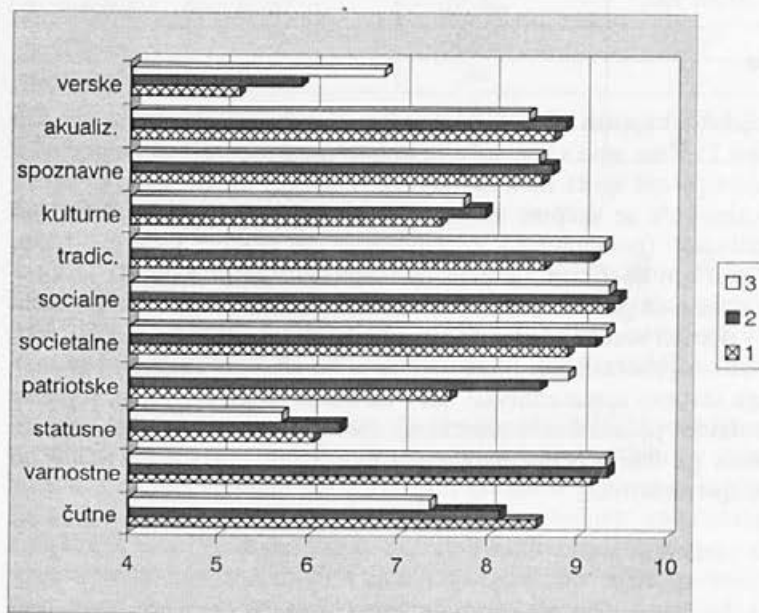
Najprej smo po dvofaktorskem dizajnu multivariatne analize variance preskusili vpliv generacijske pripadnosti in spola na 54 posameznih spremenljivk lestvice MLV-M. Statistično so pomembni vsi multivariatni preskusi, kar pomeni, da imata tako spol kot generacijska pripadnost statistično pomemben vpliv na združeno distribucijo odvisnih spremenljivk (to je v našem primeru 54 posameznih vrednot, 11 vrednotnih kategorij srednjega obsega, 4 kategorije večjega obsega ali vrednotni tipi in 2 kategoriji največjega obsega ali vrednotni velekategoriji). Vrednosti za interakcijo med generacijskimi učinki in učinki spola niso pomembni (čeprav se približujejo statistični pomembnosti: $p = 0,06$).

Zaradi prostorske omejitve ne bomo podrobno prikazali rezultatov multivariatnih analiz variance za posamezne vrednote, saj se ti bolj pregledno kažejo v ugotovljenih razlikah pri kategorijah srednjega, večjega in največjega obsega. Zato si bomo v nadaljevanju bolj podrobno ogledali rezultate za generalne vrednotne kategorije.

Pomemben učinek generacij najdemo pri vseh kategorijah srednjega obsega, razen pri spoznavnih, socialnih in varnostnih vrednotah. Iz slike 1 vidimo, da s starostjo premo narašča pomen religijskih, tradicionalnih, demokratskih (societalnih) in patriotskih

vrednot, premo pa upada pomen čutnih vrednot. Starejša je generacija, bolj ceni religijske, tradicionalne, societalne in patriotske vrednote. In starejša kot je, manj ceni čutne vrednote (te so prepričljivo najbolj cenjene pri skupini mlajših). Tu bi lahko torej govorili o linearnih trendih naraščanja oziroma upadanja pomembnosti vrednot s starostjo. Pri statusnih, kulturnih in aktualizacijskih vrednotah pa najdemo najprej porast in nato padec ocen pomembnosti vrednot. To seveda pomeni, da so prav te vrednote tiste, ki jih srednja generacija bolj ceni kot mlajša in kot starejša.

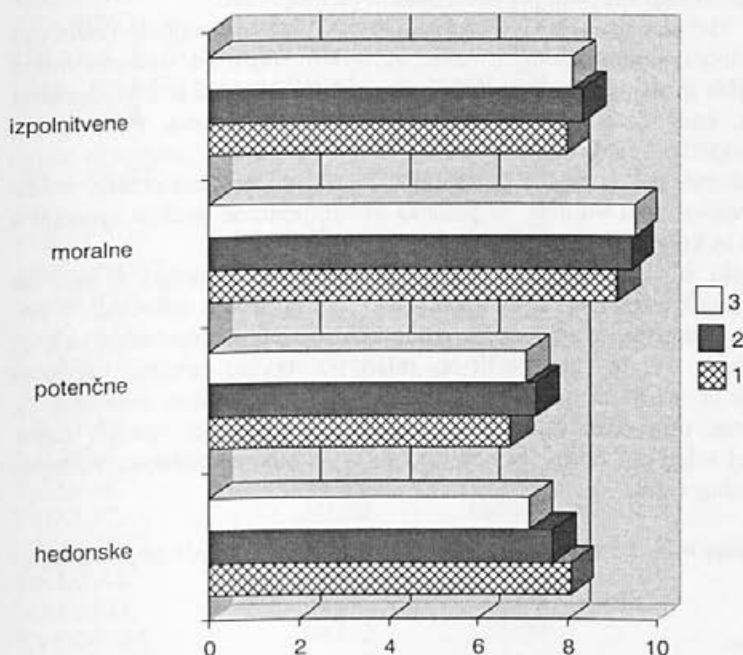
Pri kategorijah srednjega obsega se je dovolj pregančno pokazal tudi vpliv spola. Ugotovimo lahko, da je pomemben vpliv spola opaziti pri demokratskih, tradicionalnih, kulturnih, socialnih, religijskih in varnostnih vrednotnih usmeritvah. Vse te kategorije vrednot cenijo ženske bolj kot moški. Pomembna interakcija med vplivom spola in generacijsko pripadnostjo se pojavlja samo pri spoznavnih vrednotah (pri srednji skupini so vrednosti pri ženskah višje, pri ostalih dveh pa so nekoliko višje pri moških).

Slika 1: Grafični prikaz aritmetičnih sredin za vrednotne kategorije srednjega obsega pri treh generacijah: 1 (mlajši), 2 (srednja generacija) in 3 (starejša generacija)

Generacijske ocene vrednotnih kategorij srednjega obsega so zanimive in informativne. Zanimivo je, da so prav socialne (med njimi družinske), spoznavne in varnostne vrednote tiste, katerih pomen se v generacijah ohranja. To morda pomeni, da so medgeneracijski vzorci prenosa vrednot najbolj enotni prav kar zadeva družinske vrednote, spoznavne vrednote in zdravje. Po drugi strani vse kaže, da so si generacije najbolj vsaksebi glede verskih, patriotskih (vključno z legalističnimi), tradicionalnih vrednot na eni strani in čutnih vrednot na drugi strani. Prve s starostjo konstantno naraščajo, druge konstantno upadajo. Ti podatki se seveda skladajo z našimi razvojnimi hipotezami, ki smo jih obravnavali v prejšnji raziskavi in prejšnjih razdelkih tega poglavja. Lahko torej pričakujemo, da bo med mlajšimi in starejšimi generacijami največ razhajanja glede vernosti in čutnosti, konservativizma in liberalizma (radikalizma), patriotske in legalistične orientacije.

Rezultati, ki se nanašajo na kategorije večjega obsega, vrednotne tipe, samo potrjujejo in nekako rezimirajo naše dosedanje ugotovitve glede vplivov spola in generacijske pripadnosti (glej sliko 2). Pomembne razlike najdemo pri hedonskem, moralnem in potenčnem tipu, pa tudi pri izpolnitvenem se močno približajo statistični pomembnosti. Linearno narašča pomen moralnih vrednot, upada pa pomen hedonskih. Pomen potenčnih vrednot najprej dokaj poraste in nato nekoliko upade (srednja generacija jih postavlja više kot mlajša in tudi starejša). Razlike med spoloma najdemo pri moralnih in izpolnitvenih vrednotah (višje jih cenijo ženske), interakcije med generacijami in spolom pa tokrat niso pomembne v nobenem primeru.

Slika 2: Grafični prikaz aritmetičnih sredin za vrednotne tipe pri treh generacijah

Ker sta kategoriji največjega obsega samo dve, lahko ostanem kar pri rezultatih navadne, dvosmerne ali dvofaktorske analize variance za obe vrednotni velekategoriji. Vpliv generacijske pripadnosti na ti vrednotni kategoriji je statistično zelo pomemben. Pomen apolonskih vrednot od najmlajše do najstarejše skupine narašča, pomen dionizičnih pa upada (slika 3). Vpliv spola je opaziti pri apolonski kategoriji vrednot (ženske jih ocenjujejo više), medtem ko interakcija med spolom in generacijsko pripadnostjo ni pomembna.

Diskriminantne analize vrednot in vrednotnih kategorij med generacijami

Cilj diskriminantne analize, ki je del množice multivariatnih postopkov, je ugotavljanje, ali in koliko niz spremenljivk pojasnjuje razlike med dvema ali več skupinami. Z diskriminantno analizo iščemo linearno kombinacijo diskriminativnih spremenljivk, ki mora biti takšna, da se skupine maksimalno razlikujejo med seboj. Takšna kombinacija se imenuje diskriminativna funkcija. V bistvu je diskriminativna funkcija latentna dimenzija, ki korelira s posameznimi spremenljivkami v tej meri,

kolikor prispevajo k diskriminativnosti med skupinami. Število diskriminativnih ali diskriminantnih funkcij je odvisno od števila skupin, vedno je za eno manjše, kot je skupin. Če imamo dve skupini, dobimo eno funkcijo, v našem primeru, ko imamo tri generacijske skupine, lahko pričakujemo dve diskriminantni funkciji.

Naša prva diskriminantna analiza je zajela posamezne vrednote MLV-M kot diskriminativne spremenljivke. Obe izračunani diskriminantni funkciji sta statistično pomembni. Prva funkcija diskriminira med skupinami linearno, kar pomeni, da se pojavljajo najnižje ali najvišje vrednosti pri mlajših osebah in nasprotno vrednosti pri starejših osebah. Druga funkcija diskriminira tako, da dobimo najnižje ali najvišje vrednosti pri drugi, to je srednji skupini, pri obeh ostalih pa nasprotno.

Iz preglednice 2 vidimo, da s prvo diskriminativno funkcijo najbolj pozitivno korelirajo vrednote spolnost, vznemirljivo življenje, zabava in šport. Te vrednote imajo najvišji pomen pri mlajših in najnižjega pri starejši skupini. Obratno pa je z vrednotami narodni ponos, zakoni, patriotizem, delavnost, red, solidarnost, narava, vera, sloga, poštenost. Če iz teh podatkov lahko sklepamo, da imajo pri mlajši generaciji večjo veljavo hedonske vrednote, pri starejših pa poraste zlasti pomen patriotskih, tradicionalnih in verskih vrednot. Kot vidimo, se podatki diskriminantne analize ujemajo s podatki analiz variance in korelacijskimi podatki.

Zanimivi so podatki, ki se nanašajo na drugo diskriminantno funkcijo, ki kaže na nelinearne odnose, ki jih s korelacijskimi analizami ne moremo dobro odkrivati. S pomočjo te funkcije lahko ugotovimo, pri katerih vrednotah se srednja generacija najbolj razlikuje od ostalih dveh. Pri tej generaciji so relativno močno cenjene vrednote spolnost (vidimo, da je ta vrednota nasičena z obema diskriminantnima funkcijama), moč, politična uspešnost, umetnost, samoizpopolnjevanje, prekašanje, upanje, slava. Srednja generacija torej relativno bolj ceni statusne in dosežkovne vrednote, kulturne vrednote in samoizpopolnjevanje.

Preglednica 2: Strukturna matrika (korelacije funkcij s spremenljivkami) za posamezne vrednote

Strukturna matrika:

	Funkc 1	Funkc 2
NAR_PON	-,34935*	,22662
VZN_ZIV	,32006*	,03673
ZAKONI	-,31445*	,09780
PATRIOT	-,30160*	,08273
DELAV	-,29983*	,23725
ZABAVA	,27379*	,16311
RED	-,25201*	,19024
SPORT	,23337*	,08111
SOLIDAR	-,21894*	-,02766
MORALA	-,21726*	,16234
NARAVA	-,21469*	,10266
VERA	-,20760*	-,08100
SLOGA	-,20355*	,15812
POSTEN	-,19983*	,05743
PROSTI_C	,19956*	,03705
PRIVLAC	,19772*	,11740

ENAKOST	-,18999*	,00745
KULTURA	-,18754*	,17134
DOLGO_Z	-,18138*	,17115
DOBROTA	-,17218*	,05238
POCITEK	-,14787*	,04848
PRAVICA	-,14040*	,09536
MIR	-,13868*	,08051
OTROCI	-,13540*	,08272
ZVESTOBA	-,12985*	,10008
DRUZ_SR	-,10983*	,10241
UDOBNO	,10958*	-,04356
HRANA	,09030*	,01882
NAC_ENAK	-,07398*	-,00576
PARTNER	,03110*	,01572
SPOLNOST	,32089	,43131*
MOC	,07293	,37250*
POLIT	-,01955	,34754*
UMETNOST	-,00464	,31892*
SAMOIZP	,11349	,27962*
REKORD	,20250	,27532*
UPANJE	,09055	,26052*
SLAVA	-,00503	,23439*
USTVAR	-,01517	,17631*
LJUBEZ	,11794	,17247*
DENAR	,09122	,17138*
POKLIC	,10282	,16542*
ZNANJE	-,06483	,15298*
DRUZAB	,06370	-,13923*
NAPRED	-,08692	,12739*
SVOBODA	,04712	-,12712*
VARNOST	-,05225	,11899*
PRIJAT	,07481	-,10832*
LEPOTA	-,09904	,10736*
UGLED	-,07178	-,10481*
PROSTO_G	,08838	,10028*
MODROST	-,03341	,09760*
ZDRAVJE	,02112	,08728*
RESNICA	,01690	,07308*

Še bolj strnjeno informacijo o razlikovanju med generacijskimi skupinami nam dajo podatki diskriminantnih analiz za nadredne vrednotne kategorije, kategorije srednjega obsega, kategorije večjega obsega ali vrednotne tipe in kategorije največjega obsega oziroma velkategorije vrednot (preglednica 3). Kot kažejo rezultati diskriminantnih analiz, je prva diskriminantna funkcija v vseh primerih pomembna, druga pa le pri vrednotnih velkategorijah, sicer pa se tudi zelo približuje pomembnosti. Iz rezultatov je videti, da v linearni smeri razlikujejo med generacijskimi skupinami kategorije patriotskih, tradicionalnih, verskih, moralnih in apolonskih vrednot (vse te kategorije imajo najvišje vrednosti pri starejši skupini in najnižje pri mlajši) in pa čutne,

potenčne ter dionizične vrednote (te kategorije imajo relativno največjo vrednost pri mlajši in najmanjšo pri starejši). Srednja skupina pa v primerjavi z obema drugima (zlasti s starejšo) relativno bolj ceni statusne, kulturne in aktualizacijske vrednote, pa tudi potenčne in dionizične.

Tudi ti rezultati se dobro ujemajo z rezultati predhodnih analiz variance, seveda pa tudi z rezultati diskriminantne analize posameznih vrednot. Rezultati druge diskriminantne funkcije so pomembni tudi zato, ker nam dajejo nekaj vpogleda v zanimivo primerjavo: katere so namreč značilnosti vrednotne orientacije, kjer je starejša generacija tako rekoč na isti poziciji z mlajšo in hkrati na nasprotni s srednjo. Kot kažejo rezultati, je zavezništvo med "vnuki" in "starimi starši" predvsem v tem, da oboji bistveno manj cenijo potenčne, statusne, kulturne in aktualizacijske vrednote. Mlajši so torej sicer bistveno manj kot starejši naravnani v hedonski svet, zato pa so v zavezništvu z njim, kar zadeva statusno in kulturno orientacijo. Najmlajšim in najstarejšim vrednote statusa in kariere ne pomenijo tako veliko kot srednji generaciji. Med vsemi generacijami je srednja tista, ki je prav gotovo najbolj statusno (karierno) naravnana, po drugi strani pa je očitno tudi ta generacija tista, ki najbolj ceni kulturo in samozpopolnjevanje.

Preglednica 3: Strukturna matrika (korelacije funkcij s spremenljivkami) za vrednotne kategorije srednjega, večjega in največjega obsega

	Funkc 1	Funkc 2
Vrednotne kategorije srednjega obsega		
patriotske	,44706*	,43400
verske	,26621*	-,18400
societalne	,23008*	,18039
statusne	-,06878	,74654*
kulturne	,11221	,60523*
aktualiz.	-,08644	,60374*
čutne	-,43802	,53307*
tradic.	,36540	,43599*
socialne	,02921	,31772*
spoznavne	,00148	,27726*
varnostne	,10780	,25371*
Vrednotne kategorije večjega obsega		
moralne	,38443*	,13638
potenčne	,26789	,83159*
izpolnitvene	,14988	,78629*
hedonske	-,41565	,73752*
dionizične	-,52817	,84914*
apolonske	,59710	,80217*

Podobnosti in razlike med prvo in drugo generacijo

Poleg diskriminativnosti v odnosu do vseh treh generacijskih skupin si velja ogledati tudi diskriminantne analize vseh možnih parov generacijskih skupin. Tako bomo dobili natančnejši vpogled v to, katere vrednote se najbolj razlikujejo med mlajšo in srednjo, srednjo in starejšo ter mlajšo in starejšo generacijo. Ta vpogled je dragocen, saj nam lahko kaj pove tako o medgeneracijskem prenosu vrednot kot o možnih izvorih konfliktnosti med generacijami. V splošnem lahko domnevamo, da bodo tiste vrednote, glede katerih se generacije najbolj ujemajo, hkrati vrednote, kjer medgeneracijski potek vrednot poteka najbolj gladko. Tam, kjer so največja odstopanja, pa je med generacijami možen vrednotni konflikt.

Oglejmo si najprej podobnosti in razlike med prvo in drugo generacijo, torej med mlajšo generacijo in srednjo generacijo (njena starost ustreza starosti staršev prve). Rezultati kažejo, da so z diskriminantno funkcijo najbolj pozitivno nasičene apolonske, med vrednotnimi tipi potenčne, moralne in izpolnitvene vrednote ter med kategorijami srednjega obsega patriotske, tradicionalne in kulturne vrednote. To so vrednote, ki so v relativnem ospredju pri srednji generaciji. Najbolj negativno so nasičene s to funkcijo predvsem hedonske in čutne vrednote. Te vrednote so v relativnem ospredju mlajše generacije. Ponovno je treba opozoriti, da je treba jemati rezultate analiz v relativnem smislu. Mlajša generacija npr. bolj kot srednja ceni zabavo in šport ter manj apolonske vrednote, toda to velja v relativnem in nikakor ne absolutnem smislu. Absolutno gledano so apolonske vrednote najbolj cenjene tudi pri mlajši generaciji.

Preglednica 4: Rezultati diskriminantne analize med mlajšo in srednjo generacijo za vrednotne kategorije

	Diskriminantna funkcija
	1
patriotske	,548
tradicionalne	,480
kulturne	,301
čutne	-,295
societalne	,270
verske	,211
varnostne	,181
statusne	,151
socialne	,124
aktualizacijske	,101
spoznavne	,090
potenčne	,409
moralne	,398
izpolnitvene	,306
hedonske	-,299
apolonske	,830
dionizične	-,227

Podobnosti in razlike med prvo in tretjo generacijo

Po rezultatih diskriminantne analize (preglednica 5) so glavne razlike med generacijama "vnukov" in "starih staršev" naslednje: prvi relativno bolj cenijo dioni-

zične, hedonske in čutne vrednote, drugi pa bolj apolonske, zlasti moralne, pa potem patriotske, tradicionalne in verske vrednote.

Preglednica 5: Rezultati diskriminantne analize med mlajšo in starejšo generacijo za vrednotne kategorije

	Funkcija
	1
čutne	-,459
patriotske	,422
tradicionalne	,340
verske	,284
societalne	,217
aktualizacijske	-,116
statusne	-,112
varnostne	,093
kulturne	,082
socialne	,014
spoznavne	-,012
hedonske	-,516
moralne	,366
potenčne	,194
izpolnitvene	,074
dionizične	,580
apolonske	-,579

Podobnosti in razlike med drugo in tretjo generacijo

Zanimive razlike opazimo tudi med srednjo in starejšo generacijo. V določeni meri se zdaj ponovi primerjalna slika mlajše in srednje generacije, le da je zdaj starejša v funkciji "starševske" in srednja v funkciji "mladih". Pri srednji generaciji je namreč opaziti večjo veljavo dionizičnih, pri starejši pa apolonskih vrednot. Zanimivo je, da na ravni moralnih tipov srednja generacija relativno bolj ceni hedonske, potenčne in izpolnitvene vrednote, starejša pa zlasti moralne. Med kategorijami srednjega obsega so pri srednji generaciji v veljavi zlasti čutne, statusne in aktualizacijske vrednote, pri starejši pa verske, patriotske, tradicionalne in - zanimivo - tudi societalne.

Preglednica 6: Rezultati diskriminantne analize med srednjo in starejšo generacijo za vrednotne kategorije

	Funkcija
	1
čutne	,604
statusne	,381
aktualizacijske	,321
verske	-,316
patriotske	-,230
kulturne	,163
tradicionalne	-,146

societalne	-,140
socialne	,118
spoznavne	,115
varnostne	,015
hedonske	,725
izpolnitvene	,353
potenčne	,305
moralne	-,230
dionizične	,757
apolonske	-,284

Splošna diskusija in zaključki

Rezultati pričujoče raziskave so nedvoumno pokazali, da obstajajo pomembne razlike med generacijami v vrednotnih usmeritvah. S tem so se pokazale tudi naše hipoteze v zvezi s to raziskavo za veljavne oziroma potrjene. Ugotovili smo generacijske razlike tako glede posameznih, specifičnih vrednot, kakor tudi glede vrednotnih kategorij višjega obsega. Pri tem smo ugotavljali razlike med generacijami nasploh, še posebej pa tudi razlike med prvo in drugo (mladostniki in starševsko generacijo), prvo in tretjo (generacijo "vnukov" in "starih staršev") ter drugo in tretjo (generacijo "staršev" in "njihovih staršev").

Z generacijami linearno narašča pomembnost apolonskih vrednot in prav tako upada linearno tudi pomembnost dionizičnih vrednot. Na ravni vrednotnih tipov opazimo naraščanje moralnih in upadanje hedonskih vrednot, na ravni kategorij srednjega obsega pa naraščanje patriotskih, tradicionalnih, religijskih in societalnih (demokratskih) vrednot in upadanje čutnih (senzualnih) vrednot. Srednja generacija v nasprotju z mlajšo in starejšo relativno bolj ceni statusne, kulturne in aktualizacijske vrednote. Temu ustrezne spremembe opažamo tudi na ravni posameznih vrednot, kot smo že videli. Rezultati tudi kažejo, da pripadniki srednje generacije (generacijska skupina 2 v našem "dizajnu") vrednote ocenjujejo nasploh nekoliko više.

Še enkrat pa velja poudariti, da opaženih razlik med skupinami ne smemo interpretirati v absolutnem smislu, temveč v relativnem. To, da mlajša generacija bolj ceni čutne in hedonske vrednote kot recimo moralne vrednote v primerjavi s starejšimi generacijami, pomeni, da postavlja hedonske vrednote više in moralne niže v primerjavi z drugima generacijami. Ne pomeni pa, da jih postavlja više od moralnih vrednot v absolutnem smislu. Moralne vrednote so v absolutnem smislu tudi pri mlajših bolj cenjene od čutnih.

Ugotovitve naše raziskave vsekakor ponovno potrjujejo temeljne obrise našega razvojnega modela vrednot, predvsem se ujemajo z razvojno hierarhijo vrednot, ki smo jo ugotavljali v več študijah (Musek, 1993a, 1993b, 1993c, 1995, 2000). V teh študijah smo poudarili, da lahko spričo razvojnih zakonitosti v oblikovanju vrednotnega sistema jasneje pojmujeemo večkrat omenjano vrednotno konfliktnost med generacijami. Razvojno oblikovanje vrednot pomeni, da bo npr. nekdo v zrelih letih razvil vrednotni sistem, ki se bo v določenih pogledih razlikoval od sistema, ki je bil navzoč pri njem v mladostništvu: pomen dionizičnih vrednot se bo npr. pri večini zmanjšal, apolonskih pa povečal. Ta konfliktnost se pojavlja vedno znova med novimi generacijami.

Dalje se zdijo ugotovitve naše raziskave relevantne tudi z vidika družinskih odnosov in vzgoje. Pri tem so pomembne tako razlike kot tudi ujemanja v vrednotnih

usmeritvah med generacijami. Prve so lahko izvor konfliktnosti, druge pa so morda pomembne za medgeneracijski prenos vrednot. Po naših izsledkih bi lahko sklepali, da so glavna žarišča morebitne vrednotne konfliktnosti med generacijami predvsem razlike v vrednotenju hedonskih vrednot na eni strani ter potenčnih in moralnih, bolj specifično pa tudi patriotskih, verskih in tradicionalnih vrednot. Srednja generacija uveljavlja nasproti mlajši generaciji zlasti potenčne in tudi kulturne vrednote, mlajša pa seveda predvsem hedonske in čutne. Najstarejša generacija uveljavlja verske, patriotske in tradicionalne vrednote, nizko pa postavlja hedonske, čutne in tudi statusne vrednote. Razmeroma manj različnosti je opaziti glede socialnih in družinskih, spoznavnih, varnostnih in societalnih (demokratičnih) vrednot. Njihov pomen je skozi generacije dokaj konstanten. Zato so po vsej verjetnosti prav te vrednote tiste, ki se iz generacije v generacijo prenašajo najbolj enoznačno.

Priloga

Seznam vrednot MLV-M in skrajšane oznake posameznih vrednot

POŠTENOST	POŠTENOST	(POSTEN)
DRUŽABNO ŽIVLJENJE	DRUŽABNOST	(DRUZAB)
LJUBEZEN DO OTROK	OTROCI	(OTROCI)
SOŽITJE Z NARAVO	NARAVA	(NARAVA)
ZNANJE	ZNANJE	(ZNANJE)
DOBROTA IN NESEBIČNOST	DOBROTA	(DOBROTA)
DELAVNOST	DELAVNOST	(DELAV)
DOLGO ŽIVLJENJE	DOLGO ŽIVLJENJE	(DOLGO-Z)
UGLED V DRUŽBI	UGLED	(UGLED)
RAZUMEVANJE S PARTNERJEM	PARTNER	(PARTNER)
SVOBODA	SVOBODA	(SVOBODA)
MORALNA NAČELA	MORALA	(MORALA)
SOŽITJE IN SLOGA MED LJUDMI	SLOGA	(SLOGA)
USPEH V POKLICU	POKLIC	(POKLIC)
ŠPORT IN REKREACIJA	ŠPORT	(SPORT)
VERA V BOGA	VERA	(VERA)
UDOBNO ŽIVLJENJE	UDOBNO	(UDOBNO)
LJUBEZEN DO DOMOVINE	PATRIOTIZEM	(PATRIOT)
SPOŠTOVANJE ZAKONOV	ZAKONI	(ZAKONI)
TOVARIŠTVO IN SOLIDARNOST	SOLIDARNOST	(SOLIDAR)
LEPOTA - UŽIVANJE LEPOTE	LEPOTA	(LEPOTA)
MIR NA SVETU	MIR	(MIR)
USTVARJALNI DOSEŽKI	USTVARJANJE	(USTVAR)
ZVESTOBA	ZVESTOBA	(ZVESTOBA)
SMISEL ZA KULTURO	KULTURA	(KULTURA)
DOBRI SPOLNI ODNOSI	SPOLNOST	(SPOLNOST)
MOČ IN VPLIVNOST	MOČ	(MOČ)
DENAR IN IMETJE	DENAR	(DENAR)
NAPREDEK ČLOVEŠTVA	NAPREDEK	(NAPREDEK)
IZPOLNJENJE SAMEGA SEBE	SAMOIZPOLNJENJE	(SAMOIZP)
ZDRAVJE	ZDRAVJE	(ZDRAVJE)
PROSTI ČAS	PROSTI ČAS	(PROSTI-C)
ENAKOPRAVNOST MED NARODI	NARODNA ENAKOPRAVNOST	(NAC-ENAK)
OSEBNA PRIVLAČNOST	PRIVLAČNOST	(PRIVLAC)
POLNO IN VZNEMIRLJIVO ŽIVLJENJE	VZNEMIRLJIVO ŽIVLJENJE	(VZN-ZIV)
VARNOST IN NEOGROŽENOST	VARNOST	(VARNOST)
DRUŽINSKA SREČA	DRUŽINSKA SREČA	(DRUZ-SR)

MIR IN POČITEK	POČITEK	(POCITEK)
PRAVIČNOST	PRAVICA	(PRAVICA)
DOBRA HRANA IN PIJACA	HRANA	(HRANA)
PRIJATELJSTVO	PRIJATELJSTVO	(PRIJAT)
MODROST	MODROST	(MODROST)
ENAKOST MED LJUDMI	ENAKOST	(ENAKOST)
NARODNOSTNI PONOS	NARODN. PONOS	(NAR-PON)
SLAVA IN OBCUDOVANJE	SLAVA	(SLAVA)
PROSTOST IN GIBANJE	PROSTO GIBANJE	(PROSTO-G)
VESELJE IN ZABAVA	ZABAVA	(ZABAVA)
UPANJE V PRIHODNOST	UPANJE	(UPANJE)
LJUBEZEN	LJUBEZEN	(LJUBEZ)
SPOZNAVANJE RESNICE	RESNICA	(RESNICA)
RED IN DISCIPLINA	RED	(RED)
UZIVANJE V UMETNOSTI	UMETNOST	(UMETNOST)
POLITIČNA USPEŠNOST	POLITIČNA USPEŠNOST	(POLIT)
PREKAŠANJE IN PRESEGANJE DRUGIH	PREKAŠANJE	(REKORD)

LITERATURA

- Adler, A. (1937) *Individualna psihologija*. Beograd, Filozofska fakulteta.
- Ajzen, I. & Fishbein, M. (1977) Attitude-behavior relations: A theoretical analysis and review of empirical research. *Psychological Bulletin*, 84, 888-918.
- Allport, G.W. (1937) *Personality*. New York, Harper, Row & Winston.
- Allport, G.W., Vernon, P.G. & Lindzey, G. (1936) *Study of values*. Boston, Houghton-Mifflin.
- Aristotel (1980) *Nikomahova etika*. Beograd, Beogradski grafički zavod.
- Buehler, Ch. (1959) Basic tendencies of human life: Present day biological and psychological thinking. *American Journal of Psychotherapy*, 13.
- Erikson, E.H. (1963) *Childhood and society*. New York, Norton.
- Erikson, E.H. (1971) *Identity: Youth and crisis*. London, Faber & Faber.
- Frankl, V.E. (1962) Man's search for meaning: An introduction to logotherapy. Boston Press.
- Freud, S. (1982) Studienausgabe. Band III. Psychologie des Unbewusstes. Frankfurt a. M., Fischer.
- Freud, S. (1901). The psychopathology of everyday life. In: J. Stachey (ed.) (1953) *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, vol. 6, London: Hogarth.
- Freud, S. (1986) *Budučnost jedne iluzije (več spisov)*. Zagreb, Naprijed.
- Fromm, E. (1966) *Čovjek za sebe*. Zagreb, Naprijed.
- Fromm, E. (1970) *Zdrava družba*. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Galinsky, W. (1981) *Between generations: the six stages of parenthood*. New York, Berkeley.
- Goldstein, K. (1939) *The organism*. New York, American Book Company.
- Jung, C.G. (izd.) (1964) *Man and his symbols*. New York, Doubleday.
- Jung, C.G. (1984) *Psihologija i alkemija*. Zagreb, Naprijed.
- Kohlberg, L. (1964) Development of moral character and moral ideology. V: M. L. Hoffman & L. W. Hoffman (Eds.), *Review of Child Development Research, Vol. 1*. New York, Russell Sage Foundation.
- Kohlberg, L. (1969) Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization. D. A. Goslin (Ed.), *Handbook of socialization theory and research*. Chicago, Rand Mc Nally, 1969.
- Lešnik, P. (1991) *Vrednote v odnosu do spola in do starosti*. Diplomaska naloga. Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Levinson, D. J. (1978) *The seasons of a man's life*. New York, Knopf.
- Maslow, A. (1954). *Motivation and Personality*. New York: Harper and Row.
- Morris, C. (1956) Varieties of human values. Chicago, University of Chicago Press.
- Musek, J. (1982) *Osebnost*. Ljubljana, DDU Univerzum.
- Musek, J. (1991) Vrednote kot predmet psihološkega proučevanja. *Anthropos*, 1-3, 233-256.
- Musek, J. (1992) Dimensions of personality and value orientations. V zborniku: *Department of Psychology - 40 Years. University of Ljubljana, Faculty of Philosophy, Department of Psychology*, Ljubljana, April 1992, 11-27.
- Musek, J. (1993a) *Osebnost in vrednote*. Ljubljana, Educy.
- Musek, J. (1993b) *Znanstvena podoba osebnosti*. Ljubljana, Educy.

- Musek, J. (1993c) The universe of human values: a structural and developmental hierarchy. *Studia Psychologica* (Bratislava), 35, 4-5, 321-326.
- Musek, J. (1995) *Ljubezen, družina, vrednote*. Ljubljana, Educy.
- Musek, J. (1988) The dimensions of values. *Report on Alps-Adria Psychology Symposium 1987*, Klagenfurt, Universitaetsverlag Carinthia, 19-21.
- Musek, J. (2000) *Nova psihološka teorija vrednot*. Ljubljana, Educy, v tisku.
- Piaget, J. (1961) *La psychologie de l'intelligence*. Pariz, Armand Colin.
- Ramovš, J. (1995) Današnja kriza vzorcev vedenja za medgeneracijsko prenašanje vrednot v družini. V zborniku: *Družina*, str. 263-288. Ljubljana, Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno.
- Rohan, M. J. & Zanna, M. P. (1996). Value transmission in families. V: C. Seligman, J. M. Olson, M. P. Zanna (Eds.), *The psychology of values: The Ontario Symposium, Vol. 8*. Mahwah, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Rokeach, M. (1973) *The nature of human values*. New York, The Free Press.
- Rushton, J.P. (1988) Epigenetic rules in moral development: Distal-proximal approaches to altruism and aggression. *Aggressive Behavior*, 14, 35-50.
- Rushton, J. P. (1989) Genetic similarity, human altruism, and group selection. *Behavioral and Brain Sciences*, 12, 503-559.
- Spranger, E. (1930) *Lebensformen*. Halle, Max Niemeyer.